

УДК 903.23(477.82)«634»

Г.В. ОХРИМЕНКО

Крем'яні скарби доби енеоліту

У даній розвідці акцентується увага на скарбах крем'яних виробів, зокрема пластин, доби енеоліту. Вони належать до волино-люблінської, трипільської, культури лійчастого посуду та інших культур. Феномен таких «депозитів» є важливим для розуміння господарських, обмінних процесів у тогочасних суспільствах, проявах вірувань, тобто духовної культури населення епохи енеоліту території України.

Ключові слова: енеоліт, скарби, крем'яні пластини, нуклеуси.

У фондах Волинського краєзнавчого музею зберігається колекція крем'яних виробів із Західної Волині, в т.ч. нуклеуси – заготовки для виготовлення ножеподібних пластин, самі пластини. Ці вироби належать до періоду енеоліту й пов'язані з трипільською (Рис. 1–2), лійчастого посуду, маліцькою, волинолюблінською культурами (Рис. 3). У IV–III тис. до н.е. такі артефакти мали значну обмінну вартість і часто їх виявляють у вигляді «скарбів», закопаних у землю.

Два скарби крем'яних виробів знаходяться у фондах Львівського історичного музею. Вони походять із сіл Ільковичі та Шистів Сокальського району Львівської обл. Ці рідкісні знахідки збірок захованих у землі крем'яних пластин пов'язують з культурою лійчастого посуду (далі – КЛП) кінця енеоліту [11, с. 9; 12, с. 17; 13, с. 275; 14, с. 127].

Ільковицький скарб виявлений у 1930 р., до його складу входило 20 пластин з темно-сірого або чорного напівпрозорого кременю з плямистою текстурою [7, с. 146]. Сколи зняті з одноплосинних нуклеусів і мають симетричну форму. Їх довжина 102–206 мм при ширині 20–47 мм і товщині 8–12 мм. Десять пластин мають сліди лускоподібної ретуші.

Скарб із Шистова знайдено під час оранки в 1930 р. в ур. Тарасова Гора. Він складався з 46 пластин. Кремій використано аналогічний до попереднього. Пластини зняті теж із подібних нуклеусів. Розміри перших – 161–215×27–39×7–10 мм. На місці виявлення скарбів були уламки посуду КЛП.

Інший скарб пластин знайдено в с. Лудин Володимир-Волинського р-ну Волинської обл. у 1931 р. під час будівництва дороги. Їх довжина – до 20 см., загальна вага – 40–50 кг. Тут також знайдено уламки посуду КЛП. Не виключено, що ці крем'яні вироби зберігалися в посудинах.

Скарб крем'яних пластин, що знаходилися у місці, відкрито біля с. Зимно (ур. Перевіз) Володимир-Волинського району [24, с. 34, 35].

У 2005 р. на березі р. Сарни (територія скансену в с. Рокині Луцького району Волинської обл.) під час земляних робіт на глибині 0,4–0,5 м виявлено 6 крем'яних пластин і фрагмент посудини ВЛК (Рис. 3).

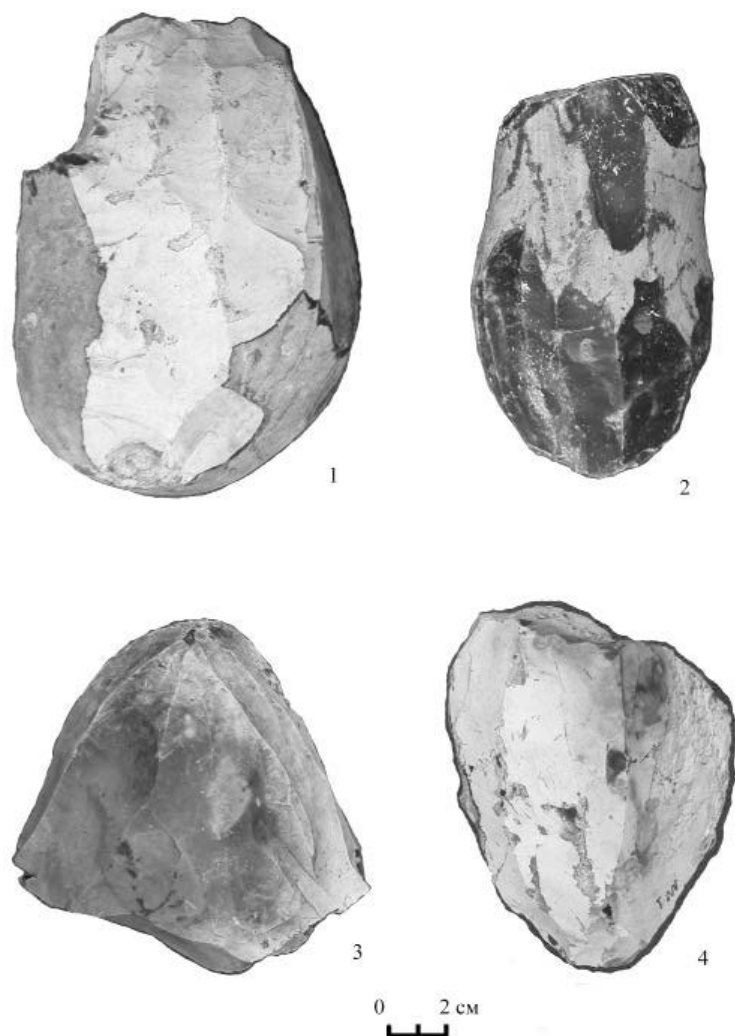


Рис. 1. Крем'яні нуклеуси трипільської (?) культури з пам'ятки, відкритої М. Хомічем. с. Грушвиця Рівненського р-ну Рівненської обл.

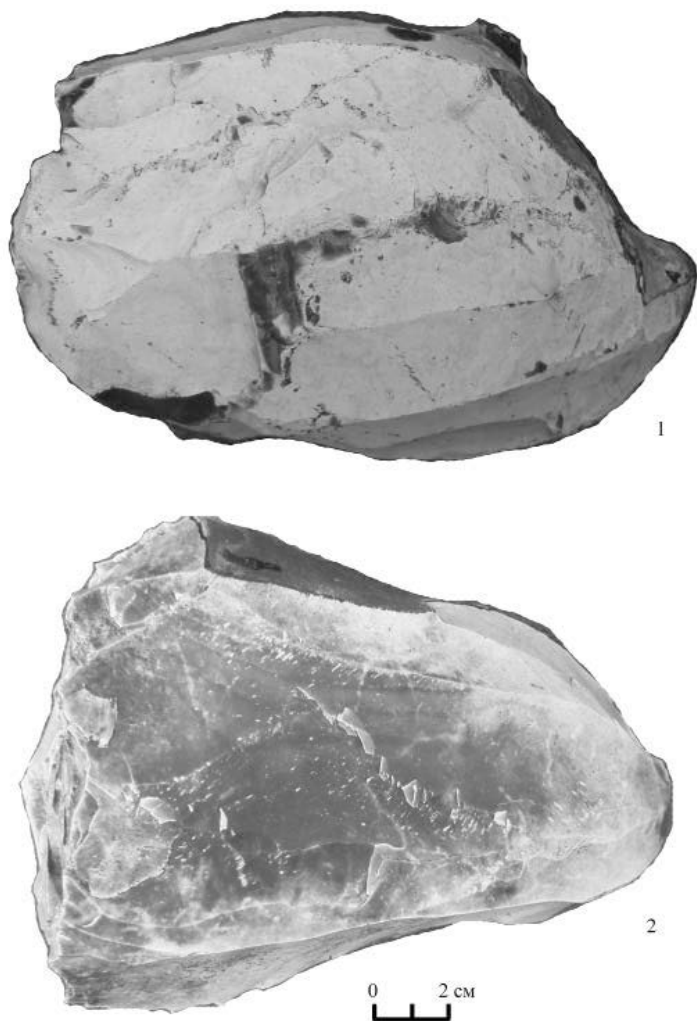


Рис. 2. Крем'яні нуклеуси трипільської (?) культури з пам'ятки, відкритої М. Хомічем.
с. Грушвиця Рівненського р-ну Рівненської обл.

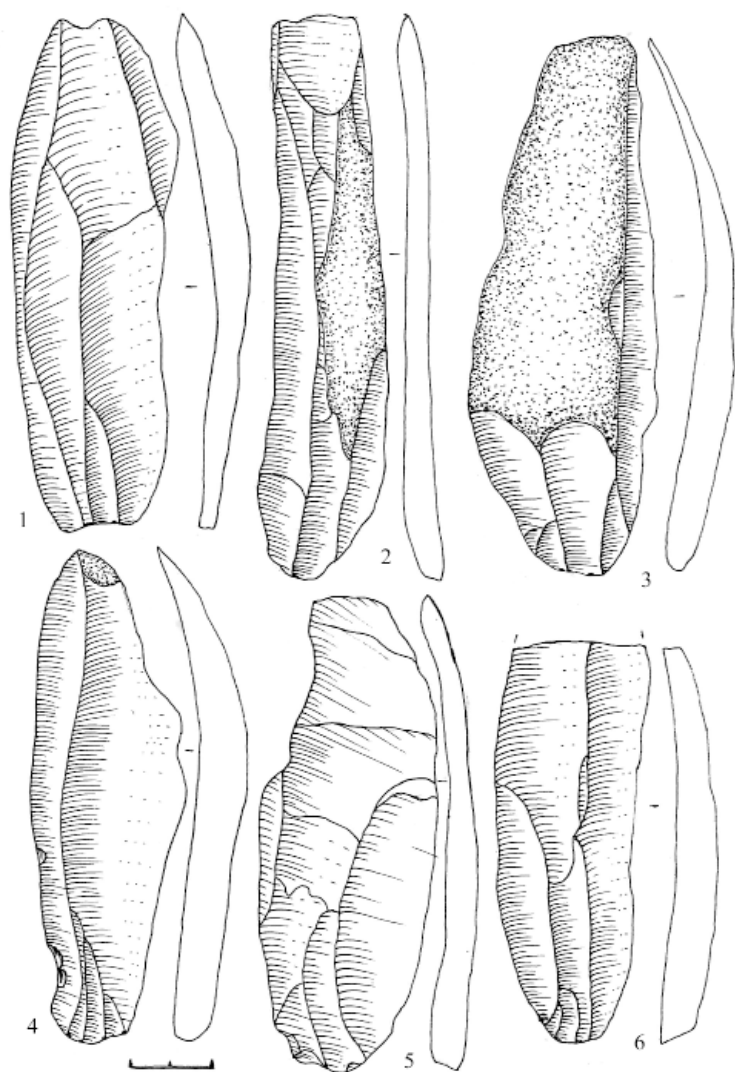


Рис. 3. Скарб крем'яних пластин ВЛК с. Рокині Луцького р-ну Волинської обл.

У 1991 р. під час розкопок поселення культури лінійно-стрічкової кераміки Голишів II Луцького району автором цієї статті знайдено скарб крем'яних і кам'яних виробів, у т.ч. 3 сокири з різних порід каменю (розміри 17,2×6,3 см, 15,9×8 см, 13,4×7,8 см) та 10 пластин (максимальна довжина – 12,8 см, мінімальна – 8,9 см; максимальна ширина – 3,4 см, мінімальна – 2,6 см) (Рис. 4–5). Скарб відкрито на глибині 110 см від денної поверхні.

Походження кременю для виготовлення пластин могло бути різне: з Бродівського району Львівщини, верхів'їв Ікви, Збитенки, Усті, Стубли, околиць с. Боремель та з інших місць на Рівненщині. В. Конопля пише, що населення КЛП було частково синхронне носіям маліцької та волино-люблінської культур, а також пізньотрипільської етапів СІ, СІІ [7, с. 147]. Пам'ятки КЛП, зазначає він далі, знаходилися за умовною лінією Барилів–Берестечко–Буяни де поклади кременю та місця його обробки досі не відомі. В. Конопля схилявся до думки, що виходи високоякісного кременю контролювало пізньотрипільське населення (а не волино-люблінське!) і, не виключено, пластини для обміну виробляли також це населення. Наскільки частка західноволинського кременю в крем'яних комплексах населення КЛП була значною, свідчать дані з поселень КЛП Зимно



Рис. 4. Кам'яні сокири зі скарбу в с. Голишів Луцького р-ну Волинської обл. (поблизу асфальтного заводу).



Рис. 5. Крем'яні пластини. Голишів Луцького р-ну Волинської обл. (поблизу асфальтного заводу).

та Грудека Надбужного, де відсоток волинського обробленого кременю становив відповідно 98 та 75 % [25, s. 23–25; 28, с. 23; 23, s. 14–15; 6, с. 44; 4, с. 58].

Велика кількість відходів крем'яного виробництва та знарядь на згаданих поселеннях КЛП (Зимно, Грудек Надбужний) вказує на їх місцеве виробництво. Треба думати, що на ці пам'ятки доставлялися підготовлені нуклеуси, з яких на місці виготовляли необхідні вироби. Чи цю роботу (заготовку нуклеусів) виконували групи кременярів КЛП, чи пізньотрипільські – сказати важко. Але оскільки в зоні проживання пізньотрипільського населення (басейни Стиру та Горині), часто знаходять кераміку КЛП [10, с. 211], то можна припускати імовірність першого варіанту. Як пише В. Конопля, регіони, де здійснювалося його добування, були доступними й відкритими для груп кременярів із середовища КЛП [7, с. 147]. В такому разі, обсяги перенесень або перевезень, якщо такі існували, напівфабрикатів (нуклеусів і пластин) були значними, адже на кожному із поселень знайдено близько 10 тис. артефактів [25, s. 115; 20, s. 12–29].

Скарби культури Кукутень-Трипілля, на думку Д. Куштана, належать до унікальних. Серед них широковідомі Карбунівський, Цвіклівський, Городницький, Майданецький та інші, в яких знаходилися прикраси з міді, черепашок, зубів оленя, знаряддя праці. Проте, не менш важливі для науки скарби пластин і нуклеусів [15, с. 85]. У Буго-Дністровському та Буго-Дніпровському регіонах

відомо шість подібних скарбів. Перший із них знайдений був В. Хвойкою на поселенні Халеп'є (пізніє Трипільля – етап С II) [3, с. 472]. До цього ж етапу, як зазначає Д. Куштан, належать і пізньотрипільські скарби, виявлені в Сандраках (8 пластин), Косенівці (2 скарби по 6 пластин), Івано-Франківську (51 пластина та 2 нуклеуси), а також 2 скарби напівфабрикатів рубальних знарядь (відповідно 20 та 14 заготовок крем'яних сокир) з с. Кислицького Вінницької обл. [8, с. 133].

Ще один скарб відкрито поблизу с. Шарин Уманського району Черкаської обл. на поселенні трипільської культури (етапу С II) Шарин III. Він знаходився на глибині 1,2 м. Довгі пластини з яких він складався, лежали компактно «пучком». Всього – 19 предметів, сколотих із одного нуклеуса. Кремень волинського походження – напівпрозорий, темно-сірого кольору [8, с. 133]. Одне із великих родовищ подібного кременю розташоване поблизу майстерень с. Бодаки на березі Горині [16, с. 54–55]. Розміри цих пластин: 16,9–21 см довжини та 2,7–4,0 см ширини. Вони правильної форми з дво- та тригранними спинками. Виконаний Д. Куштаном ремонт пластин показав, що вони зняті з великого нуклеуса, діаметр якого 25–30 см. Дослідник зазначає, що пластини інших скарбів також виготовлені з одного нуклеуса. Часто знаходили їх в ямках на поселеннях поряд з житлом [8, с. 135].

Як пише Д. Куштан, Шаринський скарб пластин подібний до скарбів із Сандраків, Косенівки, Івано-Франківська. Всі вони склалися з пластин, лише в останньому було два нуклеуси. Для них характерна висока якість кременю (імпортного!), а пластини сколоті з одного нуклеуса. Це були напівфабрикати – не мали слідів додаткової обробки. За словами згаданого автора, в пізньотрипільський період в Буго-Дніпровському межиріччі «був відчутним брак сировини». Місцевий низькоякісний кремень, з якого робили скребки, ретушовані відщепи, «задовольняв лише потреби тваринницької галузі» [8, с. 137]. Для виготовлення вкладнів до серпів, ножеподібних пластин (які застосовували не лише для того, щоб жати зернові, траву, але й для розрізання м'яса тварин) використовувався волинський кремень, який становив для місцевого трипільського населення виняткову цінність.

Ймовірно, пластини доставляли у віддалені місця в готовому вигляді. Але не виключено, що кремень оброблявся на місці призначення, тобто нуклеуси з волинських родовищ приносили, наприклад, в район Подніпров'я, і там з них знімали пластини. В такому разі їх легко тепер ремонтувати. Інакше пластини не суміщалися б. Інший варіант: групи кременярів з Подніпров'я могли працювати на волинських родовищах, заготовляючи нуклеуси, які потім самі ж обробляли в «домашніх» умовах. Принесений здалеку кремень (важкий вантаж) був, безперечно, цінним. Відстань становила приблизно 400 км, тому на його доставку потрібно було, напевно, в середньому два тижні.

Те, що місць розщеплення кременю не виявлено, наприклад, біля Шарина III, не означає, що їх зовсім не було. Проте варіантів кременевого виробництва й обміну могло бути кілька:

1) експедиції кременярів працювали на місцях родовищ, доправляючи потім нуклеуси до різних поселень;

2) пластини, нуклеуси виготовлялися трипільськими майстрами на місці виходів кременю (Листвин, Бодаки, Стеблівка), а вироби чи півфабрикати поширювалися виробниками-«дистриб'юторами» до споживачів;

3) з місць, де відчувався брак якісного кременю, майстри йшли до багатих родовищ, виробляли там необхідні заготівки, вироби (пластини, сокири тощо) і поверталися з ними додому.

В енеоліті Європи розвивалася прогресивна технологія виготовлення довгих та супердовгих крем'яних пластин. Ці вироби відомі в Іспанії, Південній Франції, Бельгії, Південно-Східній Польщі, Україні, Болгарії, Угорщині. Крім трипільського, волино-люблінського виробництва пластин відомі інші типи обробки: лендельська, варненська, полгарська, новоданилівська.

Причини закопування крем'яних пластин у ямки (схованки) були різними: 1) щоб забезпечити необхідну для оброблення кременю вологу; 2) для надійності збереження; 3) не виключено, що такі скарби могли мати ритуально-престижну цінність [3, с. 479]. Під час особливого ритуалу – «полишення поселення» – житла наповнювали жертвним посудом і спалювали, а ями – битою керамікою та предметами культу [9, с. 79]; 4) скарби були своєрідним жертвоприношенням, як, наприклад, «кенотафи» некрополя Варна (Болгарія), де в культові ями склалися цінні речі: золоті прикраси, довгі крем'яні пластини тощо. За цінністю пластини перевищували інший (навіть з дорогоцінних металів) інвентар поховань [1, с. 45]. Це пояснюється посмертним пошануванням реальних або міфічних предків чи вождів [1, с. 51; 8, с. 137].

Цікаві дані до згаданої теми наведено в колективній монографії «Среднепетровская и новоданиловская культуры энеолита Азово-Черноморского региона» (2001) [5, с. 152]. На думку авторів, важливими пам'ятками до вивчення новоданилівської культури є скарби (II половини V тис. до н.е.). В цьому регіоні скарбів крем'яних виробів нараховується близько десяти. Походять вони з басейнів Сіверського Дінця, Нижнього Дніпра. Це Луганський, два Гончаровських, Короновський, Крейдянка, Старо-Орлицький, Перевозні Хутори біля Нікополя [18, с. 640–642]. Так, Гончарівський скарб нараховував 193 предмети з кременю: 6 нуклеусів, 168 великих ножеподібних пластин, 7 наконечників дротиків, 12 сокироподібних знарядь [2, с. 55]. Декілька пластин сколоті з одного нуклеуса. Значних розмірів конічні нуклеу-

си, з яких знімалися великі (до 20 см) пластини, виявлено при похованнях Яма, Чаплі [17, с. 59–60]. Цікаво відмітити таку рису поховального ритуалу новоданилівського населення: у правій або лівій руці знаходилася велика ножеподібна пластина – кинджал – або її фрагмент. Ще одна важлива деталь іншого порядку: в деяких похованнях виявлено численні вироби, якими обдаровували покійників: браслети, підвіски, намистини, кам'яні сокири (зброя!), скребки, наконечники списів, дротиків, стріл, булави, скіпетри та ін. Очевидно, це були поховання еліти: військових вождів, воїнів, що може вказувати на суспільну стратифікацію, владу верхівки, яка і виступала організатором виробництва, обміну, економічного прогресу. Одним із таких поховань було Суворівське, відкрите у 1970 р. Н. Шмаглієм, І. Черняковим. В ньому знайдено відомий конеголовий скіпетр із добруджанського порфіриту [5, с. 19].

У Рівненському районі Рівненської обл. М. Хоміч виявив унікальну пам'ятку в пересохлій долині потічка на оброблюваному тепер полі (ур. Крем'яне). На ній знайдено велику кількість конкрецій кременю та підготовлені до використання нуклеуси різних форм: більш округлі – для зняття пластинчатих відщепів, підциліндричні, конусоподібні – для пластин. Зважаючи на їх значні розміри та форми нуклеусів, припускаємо, що вони належать до кінцевого періоду енеоліту і пов'язані з пізньотрипільською культурою (ПТК) та, ймовірно, лійчастої посуду. Ця територія контролювалася носіями ПТК, але тут бували, напевно, і невеликі групи КЛП, на що вказують знахідки їхньої кераміки в широкому ареалі межиріччя Стиру та Горині.

Унікальність пам'ятки полягає в тому, що:

- 1) на площі приблизно $2 \times 0,7$ км наявні виходи великих конкрецій високоякісного кременю;
- 2) його первинна обробка до стадії нуклеуса виконувалася на місці;
- 3) велика кількість підготовлених нуклеусів та небагато знарядь (пластин тощо) залишена на місці;
- 4) на полі не знайдено кераміки (можна припустити, що майстри деякий час могли проживати на сусідніх, більш високих місцях).

Як зазначалося вище, ур. Крем'яне знаходилося в ареалі проживання населення ПТК, але на полі знайдено знаряддя, які в польській фаховій літературі називають «*durichu*» (заготовки) [19], які є типовими для комплексів знарядь КЛП (Рис. 6–7). Вони нагадують долота, стругальні знаряддя для обробки дерева, але разом із дерев'яною ручкою могли виконувати функцію мотики, наприклад – для виймання із землі крем'яних жовен або загострення палиць для цієї ж роботи.

Про інше призначення скарбів крем'яних пластин культури лійчастої посуду повідомляє А. Броніцкі. Скарби крем'яних пластин КЛП виявлені

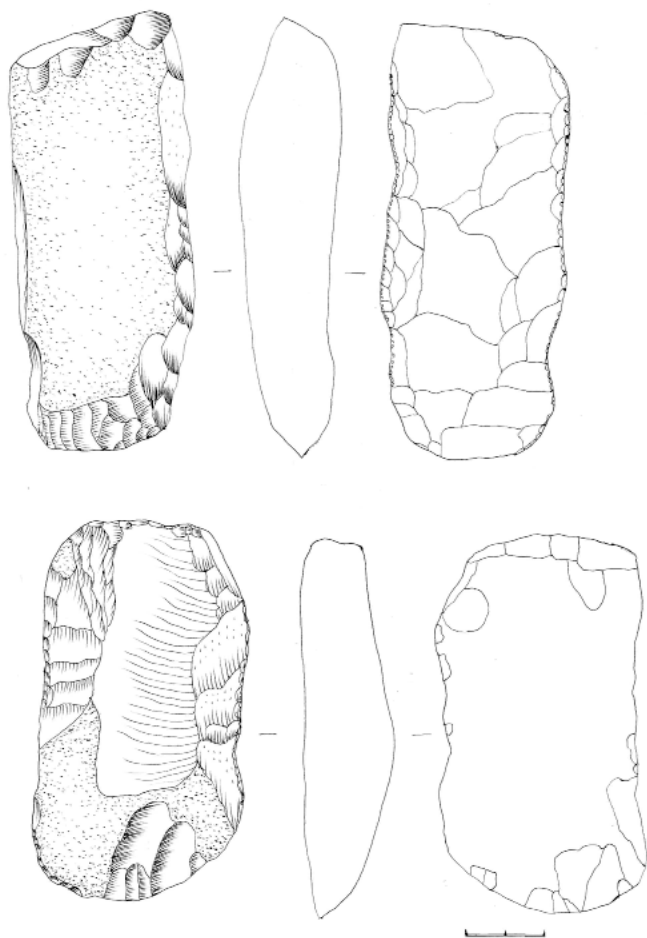


Рис. 6. Крем'яні мотики. с. Грушвиця Рівненського р-ну Рівненської обл.

також у сусідній Холмщині. Перший із них знайдено в місцевості Вінцентув, гмина Краснистав [27, s. 27–33], інший – біля Веремовіци [21, s. 29–34]. Обидва пункти лежать на межі Люблінської височини.

А. Броніцкі виділяє спільні для обох скарбів особливості:

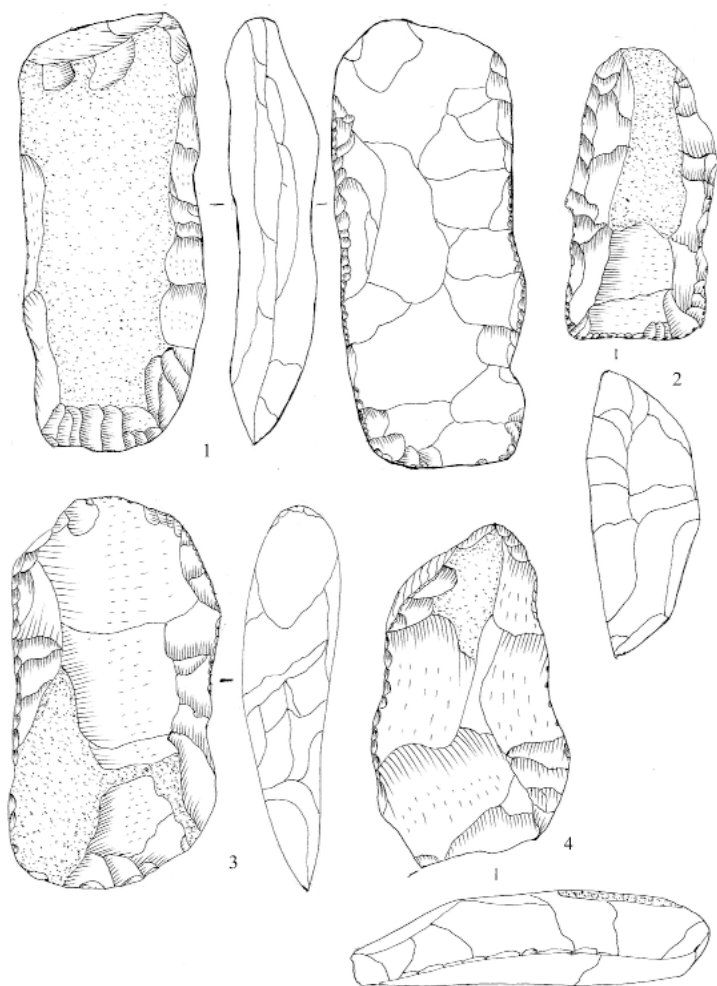


Рис. 7. Крем'яні вироби. с. Грушвиця Рівненського р-ну Рівненської обл.

- 1) всі вони знайдені в болотистих місцях невеликих річечок на певній відстані від поселень;
- 2) сировина, з якої виготовлені, – волинський кремій;

3) великі пластини, зроблені за допомогою мідного посередника, вони трапецієподібні або трикутні в поперечному перетині;

4) для їх виробництва використовувалися одноплощинні нуклеуси;

5) всі вироби позбавлені слідів додаткової обробки [21, s. 29–34].

Звичай залишання пожертв божествам води та боліт відомий серед носіїв КЛП Середньоевропейської низовини – від Південної Скандинавії до півночі Польщі, звідки й розселилося згадане населення. У південних землеробських культур вегетативний культ родючості відомий поряд із культом сокири. Місцем обрядів цієї людності були їх поселення. Північна традиція складання жертв болотам відома з часів мезоліту [26, s. 88]. Вотивними дарами тут виступав посуд (керамічний, дерев'яний), кам'яні та крем'яні сокири, м'ясо, люди. Інколи ці пожертви навмисно псували (як це робили трипільці). Так, наприклад, надшерблювалися пластини зі скарбів.

Виявлені скарби крем'яних пластин А. Броніцкі пропонує датувати часом після переломного моменту в обробці кременю: 3250–3100 р. до н.е. Приблизно в той період населення волино-люблінської культури, яке контролювало кращі родовища волинського кременю [27, s. 6, Рус. 1] могло продукувати напівфабрикати з параметрами пластин, виявлених у Вінцентів та Веремовіцах [22, s. 9]. На думку цього автора, крем'яні пластини у скарбах датуються 2800–2500 роками до н.е., тобто часом пізнього Трипільля. Тому питання про виробництво пластин населенням ВЛК або ПТК залишається відкритим.

У публікації про скарби крем'яних виробів А. Бритюк звертає увагу на те, що заховані в землі крем'яні комплекси-скарби в басейні Сіверського Дінця потрібно розглядати диференційовано, залежно від їх вмісту. Він пропонує поділити виявлені на цій території скарби на 4 категорії:

1. Засіб обміну (наприклад Ігреньський скарб) – таких комплексів небагато.

2. Виробничі комплекси (Серебрянське, комплекс № 2). Вони містять готові вироби та знаряддя для їх виготовлення (ретушери, відбійники, відтискачі).

3. Виробничі набори (Серебрянське, комплекс № 1, Крейдянка). Це чисельна категорія комплексів – знаряддя та заготовки для їх виробництва. В похованнях також виявлені подібні знаряддя з кістки та рогу, можливо, ретушери.

4. Відходи виробництва [2].

Щодо Волині подібний поділ «скарбів» на категорії також важливий. По-перше, поховальні пам'ятки волинського ареалу енеоліту, доби бронзи не розглядалися досі під кутом зору професійних занять похованих. Однак і явні ремісничі поховання тут невідомі. По-друге, на часі укладання каталогу подібних пам'яток хоча б для Західної Волині періоду V–II тис. до н.е. На його основі можна було б робити певні висновки.

Отже, пояснення практики закопування скарбів крем'яних виробів (нуклеусів, пластин тощо) часто з високоякісного волинського, туронського кременю може бути різне: 1) сакрально-ритуальне призначення (трипільська та лійчастого посуду культури); 2) з метою збереження для подальшого обміну; 3) складання напівфабрикатів, наприклад, пластин для виготовлення з них при потребі знарядь – вкладнів до серпів, скребків, ножів тощо.

Джерела та література

1. *Авилова Л.И.* К изучению социальной структуры и идеологии племён гумельницкой культуры (по данным погребального обряда) / Л.И. Авилова // Советская археология. – 1986. – № 1. – С. 41–53.
2. *Бритюк А.* Энеолитическиеклады или производственные наборы / А. Бритюк // Древности Северского Донца : сб. науч. статей. – Луганск : Шлях, 2001. – 106 с.
3. *Бурдо Н.Б.* Скарб / Н.Б. Бурдо // Енциклопедія трипільської цивілізації : У 2-х т. – К.: Укрполіграфмедіа, 2004. – Т. 2. – С. 479.
4. *Захарук Ю.М.* До питання про співвідношення і зв'язки між культурою лійчастого посуду і трипільською культурою / Ю.М. Захарук // МДАПВ. – 1959. – Вип. 2. – С. 54–72.
5. *Даниленко В.М.* Про один поворотний момент в історії Південної Європи / В.М. Даниленко, М.М. Шмаглій // Археологія. – 1972. – № 6. – С. 3–20.
6. *Збеневич В.* Позднее Триполье и его связь с культурами Прикарпатья и Малопольши // Acta Archeologica Carpathica. – 1976 – Т. 16. – С. 21–56.
7. *Конопля В.* Скарби крем'яних пластин з Львович і Шистова / В. Конопля // Волино-Подільські археологічні студії. – Л. : [б. в.], 1998 – С.146–159.
8. *Куштан Д.* Клад кременевого сьєр'я с поздне трипольского поселения Шарин III / Д. Куштан // Тураетан. Serie nouă. – Chişinău, 2010. – Vol. IV [XIX], nr. 1: Archaeology and Ancient History. – С. 133–138.
9. *Овчинников Э.В.* К вопросу о трипольском обряде оставления поселений / Э.В. Овчинников // Проблемы археологии Среднего Поднiпров'я. До 15-річчя заснування Фастівського державного краєзнавчого музею. – К. ; Фастів, 2005. – С. 74–84.
10. *Охріменко В.* Духовна культура енеолітичного населення Волині / В. Охріменко, Н. Складенко, Г. Охріменко // Нариси культури давньої Волині / За заг. ред. Г. Охріменка. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – С. 101–217.
11. *Пастернак Я.* Нові археологічні набутки музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1933-1936 / Я. Пастернак // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. – Львів, 1937.– Т.154. – С. 241–268.
12. *Пелешцишин Н.* Племена культури воронковидних посудів / Н. Пелешцишин // Археологія Прикарпатья, Волини і Закарпатья (Энеолит, бронза и раннее железо). – К. : Наук. думка, 1990. – С. 35–43.
13. *Пелешцишин Н.А.* Культура воронковидных сосудов / Н.А. Пелешцишин // Археологія Української ССР [В 3-х томах]. Первобытная археология. – К. : Наукова думка, 1985. – Т.1. – С. 273–280.
14. *Пелешцишин М.* Племена культури лійчастого посуду / М. Пелешцишин // Стародавнє населення Прикарпатья і Волині (доба первісного ладу). – К. : Наук. думка, 1974. – С. 116–129.
15. *Пічкур С.В.* Маловідомий тип скарбів трипільської культури / С.В. Пічкур // Проблеми археології Середнього Поднiпров'я. До 15-річчя заснування Фастівського державного краєзнавчого музею: зб. наук. праць. – К. ; Фастів, 2005. – С. 85–88.
16. *Скакун Н.* Бодаки – поселення-мастерская на северо-западе трипольской культуры / Н. Скакун, Е. Старкова, А. Самзун, Б. Матеева // Трипільський світ і його сусіди: Матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. – Збараж, 2001. – С. 54–55.
17. *Телегин Д.Я.* Среднеостровская и новоданиловская культуры энеолита Азово-Черноморского региона: Археолого-антропологический анализ материалов и каталог памятников / Д.Я. Телегин, А.Л. Нечитайло, И.Д. Потехина, Ю.В. Панченко. – Луганск : Шлях, 2001. – 152 с.

18. *Формозов А.* Клады каменных орудий на территории СССР / А. Формозов // *Archeologicke rozhledy*. – Praha, 1958 – Rocznik 10. – Sešit 5. – S. 640–644.
19. *Balcer B.* Krzemień świeciewchowski w kulturze pucharów lejkowatych: Eksploatacja obróbka i rozprzestrzenienie / B. Balcer. – Wrocław, 1975.
20. *Bronicki A.* Badania weryfikacyjno-sondażowe wyżynnej osady neolitycznej na stanowisku «Grodzisko» w Zimnem, rej. Włodzimerz Wołyński (Ukraina) / A. Bronicki, H. Ochrimenko, A. Zakościelna // *Archeologia Polski Środkowo-Wschodniej*. – Lublin, 1998. – T. 3. – S. 12–29.
21. *Bronicki A.* Bagenny depozyt wiorów krzemiennych kultury pucharów lejkowatych z Wincetowa, stan.19, woj. Chelm / A. Bronicki // *Sprawozdania Archeologiczne*. – 1993. – T. XLV. – S. 29–34.
22. *Bronicki A.* Kilka uwag o recepcji niżowych elementów kulturowych w społecznościach, grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych / A. Bronicki // *Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*. – Rzeszów, 1995. – T.XVI. – S. 7–12.
23. *Buszewicz J.* Sprawozdanie z badań osadu neolitycznej w Grudky Nadbuznym, stan. 1c. / J. Buszewicz // *Sprawozdania z badań terenowych w wojewódstwie Zamojskim w 1958 roku*. – Zamość, 1988. – S. 14–15.
24. *Cynkałowski A.* Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego / A. Cynkałowski. – Warszawa, 1961. – 332 s.
25. *Gumiński W.* Górdek Nadbuzny. Osada kultury pucharów lejkowatych / W. Gumiński. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1989.
26. *Jankowska D.* Społeczności strefy południowo-zachodniobałtyckiej w dobie neolityzacji: monografia / D. Jankowska. – Poznań, 1990.
27. *Kadrow S.* Skład wiorów krzemiennych kultury pucharów lejkowatych z Wincetowa stan. 59, Krasnystaw, woj. Chelm / S. Kadrow // *Sprawozdania Archeologiczne*. – 1989. –T. 40. – S. 27–33.
28. *Kowalczyk I.* Osada kultury pucharów lejkowatych w miejsc. Grudek Nadbuzny, pow. Hrubieszow w swietle badań / I. Kowalczyk // *WA*. – 1954. – T. 23. – S. 23–35.

***Охрименко Г.В.* Кремневые клады эпохи энеолита.**

В данном исследовании акцентируется внимание на кладах кремневых изделий, в частности пластин, эпохи энеолита. Они принадлежат к волыно-люблинской, трипольской, культуре воронковидных сосудов и других культур. Феномен подобных артефактов является важным для понимания хозяйственных, обменных процессов, особенностей духовной культуры населения эпохи энеолита территории Украины.

Ключевые слова: энеолит, сокровища, кремневые пластины, нуклеусы.

***Okhrimenko G.V.* Flint treasures Eneolithic**

This study focuses on the hoards of silicon products, including plates, Late Stone Age. They belong to the Volyn-Lublin, Tripoli, culture funnel vessels and other crops. The phenomenon of such artifacts is important to understand the economic, metabolic processes, especially the spiritual culture of the people of the Eneolithic Ukraine.

Key words: Eneolithic, treasures, silicon wafer, cores.

Подано до друку: 19.11.2012 р.